

G. VERMÈS, *Les manuscrits du désert de Juda*, Paris, 2 ed. 1954.

Autor pragnie podać całokształt wiadomości o „najbardziej sensacyjnych odkryciach biblijnych czasów nowożytnych”. Są to rękopisy znalezione na pustyni Judejskiej, na które składają się teksty biblijne i pozabiblijne. Do pierwszych należą teksty ksiąg: Izajasza, Habakuka, Kapłańskiej oraz fragmenty innych ksiąg biblijnych. O ich znaczeniu świadczy fakt, że są one starsze o tysiąc lat od znanych dotychczas tekstów tych ksiąg. Do drugich należą: *Komentarz do prorocstwa Habakuka*, *Księga Reguły*, *Hymny*, *Wojna synów światłości z synami ciemności*, apokryfy ksiąg *Lamecha* i *Jubileuszów* oraz inne urywki. Autor nie zajmuje się tekstami biblijnymi i apokryfami ale opierając się na pozostałych manuskryptach, zwłaszcza na *Komentarzu do Habakuka*, *Księdze Reguły* i *hymnach*, pragnie udowodnić, że są to pisma Esseńczyków. Wprawdzie zdaje sobie sprawę, że wiele manuskryptów nie jest jeszcze wydanych, ale w dzisiejszym stanie badań ta hipoteza wydaje mu się najbardziej prawdopodobna.

Praca dzieli się na dwie części: pierwsza omawia problemy, wyłonione z rękopisów pozabiblijnych: organizację, historię i życie religijne tzw. Gminy Przymierza (Communauté de l'Alliance) (str. 7—122). Druga część podaje w tłumaczeniu francuskim teksty pozabiblijne, dotąd opublikowane (str. 123—203).

Pierwsza część zawiera sześć rozdziałów.

Rozdział pierwszy podaje historię odkryć od zwoju znalezionej przez beduinów w 1947 r. w Chirbet Qumran aż do belgijskiej ekspedycji naukowej do Chirbet Mird w 1953 r. Pierwsza grotta, w której znaleziono najważniejsze rękopisy, leży 12 km. na południe od Jerycha, 4 km. od źródła Ain Feszha, 2 km. od Morza Martwego i 1 km. od ruin Chirbet Qumran. Ta ostatnia miejscowość to ruiny dawnej osady żydowskiej, gdzie zdaniem autora, mieszkali Esseńczycy, którzy te rękopisy ukryli, chcąc je uchronić przed zniszczeniem. Mimo wielkie trudności, dokonano w 1952 r. wielu cennych odkryć

w następnych grotach w okolicy Qumran. Między innymi O. de Vaux odnalazł w piątej grocie wiele fragmentów rękopisów i sądzi, że dzięki nim znaczenie tej groty przewyższa nawet znaczenie groty pierwszej.

W tymże roku 1952 zbadano grootę w wąwozie Wadi el-Merabbaa, 18 km. na południe od Qumran. Obok różnych fragmentów biblijnych znaleziono tutaj papirus palimpsestowy z VIII wieku przed Chrystusem z tekstem pisma fenickiego i liczne dokumenty z okresu drugiego powstania żydowskiego pod wodzą Bar Kochby (132–135 po Chr.). W r. 1953 archeologiczna misja belgijska dokonała nowych odkryć w Chirbet Mird.

Susza i gorąco, jakie panują w tej części pustyni Judejskiej, która leży o 394 m. niżej od poziomu Morza Śródziemnego, umożliwiły konserwację nie tylko skóry, lecz i papirusów przez prawie 2 tysiące lat.

Spis znalezionych manuskryptów z dokładnym wskazaniem miejsca pochodzenia, właściciela, a nawet wydania kończy ten interesujący rozdział.

Rozdział drugi rozważa problem okresu, z którego pochodzą manuskrypty. Autor przestrzega, by nie mieszać daty ukrycia rękopisu z datą powstania jego kopii ani też z datą napisania dzieła. Ponadto sam utwór może opowiadać o wypadkach historycznych znacznie wcześniejszych. Na podstawie argumentów paleograficznych i archeologicznych G. Vermès sądzi, że rękopisy z Qumran zostały spisane w ciągu około 1½ wieku, między 100 r. przed, a 50 r. po Chrystusie.

Rozdział trzeci mówi o gminie w Qumran. Najwięcej wiadomości o niej dostarcza *Księga Reguły* znaleziona w grocie pierwszej. Według niej gmina w Qumran była to społeczność typu zakonnego, składająca się z kapłanów i laików, „z Aarona i Izraela”. Dzielili się na tysiące, setki, pięćdziesiątki i dziesiątki. Na czele każdej stał kapłan. Specjalnie czcili oni Sadoka, współczesnego Dawidowi i uważali go za wysłannika Bożego, siebie zaś nazywali chętnie „Synami Sadoka” lub stróżami Prawa. Uważali siebie za Izraela w Izraelu, za jedyny i prawdziwy lud Boży. Ideą, jaki przyświecał członkom gminy,

było szukanie Boga „zgodnie z tym wszystkim, co nakazał On przez Mojżesza i proroków” oraz praktykowanie wszystkich cnót: „prawdy i pokory, sprawiedliwości i prawa, miłości życzliwej i skromności”. Mieli wypraszać łaski nie tylko dla siebie, ale i dla całej ziemi. Była to zatem gmina ludzi, którzy uważali siebie za czystych, mogących spokojnie oczekiwać sądu powszechnego. Przed przyjęciem do gminy trzeba było przejść postulat i nowicjat. Członkowie gminy wspólnie wykonywali praktyki religijne i posiadali wspólny majątek.

Autor następnie omawia gminę Nowego Przymierza w świetle *Dokumentu Damasceńskiego*, odnalezionego w 1897 r. w synagodze w Kairze. Jego zdaniem dokument ten uzupełnia i precyzuje te wiadomości o gminie, które są zaczerpnięte z *Księgi Reguły*. Wiele jest podobieństwa między tymi dwoma opisami, ale są też różnice. Spośród różnic trzeba zwrócić uwagę na to, że gmina w Qumran przestrzegała wspólnej własności i składała się prawdopodobnie z samych celibatariuszy, członkowie zaś gminy z *Dokumentu Damasceńskiego* nie wyrzekali się prawa własności i byli ludźmi żonatymi. Różnice zachodzące między tymi gminami mogą świadczyć, iż były to dwa odmienne zgromadzenia lub też dwa różne okresy w rozwoju tej samej sekty. Autor omawia następnie wypowiedzi uczonych żydowskich, dotyczące stowarzyszeń wśród Izraelitów, a wreszcie mówi o Esseńczykach w oparciu o źródła pisarzy żydowskich, pogańskich i chrześcijańskich. W wyniku przeprowadzonych rozważań dochodzi do wniosku, że *Dokument Damasceński*, *Księga Reguły* i literatura poświęcona Esseńczykom mówią o trzech etapach tego samego ruchu religijnego. *Dokument Damasceński* mówi o stanie gminy Nowego Przymierza zaraz po zerwaniu z kapłanami Jerozolimy. Gminę cechuje dbałość o zupełną czystość legalną, ale niezbyt rygorystyczną. Nie ma jeszcze wspólnych dóbr i celibatu. *Księga Reguły* opisuje organizację gminy w Qumran bardziej już rozwiniętą. Występuje już tu organizacja zakonna, uspołecznienie majątku i celibat. Esseńczycy są ostatnią fazą życia tej samej gminy religijnej.

W rozdziałach czwartym i piątym autor próbuje dać odpowiedź na pytanie, do jakiej epoki i jakich wydarzeń odnosi się to, o czym jest mowa w manuskryptach. Literatura z Qumran ma charakter apokaliptyczny i dlatego unika dokładnych określeń historycznych. Rękopisy mówią o narodzie zdobywczym „Kittim”, o kapłanie bezbożnym, o Doktorze sprawiedliwości i o uciskanej gminie. Zależnie od interpretacji tych danych, poglądy autorów można usystematyzować w pięć hipotez odnoszących się do czasu istnienia gminy w Qumran.

1) E. Dhorme i H. Rowley sądzą, że gmina istniała za panowania Antiocha Epifanesa (175—164 r. przed Chr.); 2) O. de Vaux za tło historyczne gminy uważa panowanie Aleksandra, syna Hyrkana I (103—76 r. przed Chrystusem); 3) Dupont—Sommer umieszcza omawiane wypadki na początku okresu rzymskiego w Palestynie (63 r. przed Chr.); 4) Przedstawiciele czwartej hipotezy sądzą, że chodzi tu o pierwszy wiek naszej ery. Doktorem sprawiedliwości jest Jan Chrzciciel (według R. Eislera) lub Jezus Chrystus (według J. Teichera). Św. Paweł byłby kapłanem bezbożnym a Rzymianie „Kittim”. 5) P. Weis i S. Zeitlin odnoszą fakty omawiane do średniowiecza. Gminą żydowską byłaby sekta Karaitów.

Zdaniem G. Vermèsa Gmina Przymierza powstała na początku drugiego wieku przed Chrystusem, jako reakcja przeciw hellenizowanym kapłanom. Gmina ta różni się od Hassydejczyków, poprzedników Faryzeuszów. Była ona ściśle związana z takim kapłaństwem, którego ideałem był Sadok. Jądrem jej była elita kapłańska „Synowie Sadoka”. Działalność Doktora sprawiedliwości przypada zdaniem Vermèsa na lata około 170 r. przed Chrystusem. W jego przeciwniku, nazywanym kapłanem bezbożnym lub człowiekiem kłamstwa, Vermès widzi jednego z dwu następców Judy Machabeusza, Jonatana lub Szymona. W oczach „Synów Sadoka” nawet i Machabeusze mogli stać się znieawidzonymi, gdy przywłaszczyli sobie godność najwyższych kapłanów. Sadokici usunęli się wtedy na ubocze, czekając lepszych czasów. Śmierć Doktora sprawiedliwości nastąpiła za Szymona Machabe-

usza (142 — 134 przed Chr.). Wtedy gmina usunęła się do Damaszku. Tam powstały pierwsze dzieła sekty: *Hymny*, *Dokument Damasceński* (110—100 r.) i *Komentarz do Habakuka* (65—63 r.). W tym czasie (134—37 r. przed Chr.) Hasmoneusze, następcy Machabeuszów, równocześnie jako arcykapłani i królowie, sprzyjali poganom i gromadzili bogactwa, ku oburzeniu pobożnych Izraelitów. W 63 r. zjawili się „Kittim” czyli Rzymianie pod wodzą Pompejusza i ujarzmili Palestynę. Wygnańcy wrócili z Damaszku do Judei, zreorganizowali swoją gminę w Qumran i odtąd są znani jako Esseńczycy. Gmina ta trwała aż do upadku Jerozolimy w 70 r. po Chrystusie, a może nawet dłużej.

Rozdział szósty zatytułowany: „*Poszukiwanie Boga*” w Gminie, daje interesujący obraz wiary i pobożności gminy. Najwyższym ideałem jest znajomość Prawa Mojżeszowego i wprowadzenie go w życie. *Dokument Damasceński* pisze, że potomkowie Noego przekraczali przykazania Boże i wywołali gniew Pański. Abraham zaś zachowywał przykazania i otrzymał godność przyjaciela Bożego. Przykazania te przekazał Izaakowi i Jakubowi, którzy również stali się przyjaciółmi Boga i uczestnikami Przymierza na wieki. Od patriarchów aż do założenia Gminy, cała historia Izraela była jednym buntem i nieposłuszeństwem. Nauczyciele ludu, Mojżesz i Sadok, nie znaleźli posłuchu. Prawo dane na Synaju nie było przestrzegane. Dopiero Doktor Sprawiedliwości nauczył swych uczniów przestrzegania Prawa Mojżeszowego. Obowiązkiem więc wyznawców Doktora sprawiedliwości jest studiowanie tego Prawa, aby przygotować drogę Pańską i wytrwać w całkowitym zachowaniu jego przepisów aż do przyjścia dni mesjańskich. Wstąpienie do sekty bez silnej decyzji poddania się wszystkim przepisom, byłoby szaleństwem i świętokradztwem.

Autor przedstawia następnie naukę o wyborze. Wszyscy bracia należący do gminy są spośród żydów, ale nie wszyscy żydzi są braćmi. Wybór nie polega na pochodzeniu według ciała, ponieważ gmina składa się z ludzi wybranych przez Boga. Powołanie do sekty jest łaską Bożą. Łaską jest również

usprawiedliwienie członków gminy, doskonałość postępowania i oświecenia wewnętrzne. Prawodawcą gminy był Mojżesz, założycielem i przewodnikiem — arcykapłan Sadok. Obecnie posłuszeństwo nauce Doktora sprawiedliwości, nowego Mojżesza, jest zasadniczym warunkiem zbawienia. W szerszym sensie ten nowy Mojżesz jest uważany za Mesjasza. Przy końcu czasów przyjdzie jeszcze dwu Mesjaszów: jeden z pokolenia Aarona a drugi z Izraela. Rola jednak pośredników, a więc również Mesjaszów, jest jedynie rolą nauczycielską. Połączenie wewnętrzne z Bogiem i zbawienie dokona się bez pośrednictwa na podstawie predestynacji. O zmartwychwstaniu ciał w Księdze Reguły nie ma mowy, ponieważ jej autorowie wierzyli, że sąd powszechny dokona się jeszcze za życia ich pokolenia, a wybrani bez śmierci, w ciele oczyszczonym i uświęconym, wstąpią do nieba.

Druga część pracy G. Vermès a podaje teksty odnalezionych rękopisów w tłumaczeniu francuskim: *Komentarz do prorocstwa Habakuka, Księgę Reguły, Dokument Damasceński sześć hymnów dziękczynnych, kilka urywków z „Wojny synów światłości z synami ciemności”* oraz fragment nieznanego utworu o zwycięstwie sprawiedliwości nad bezbożnością. W dodatku są dwa listy odnalezione w wąwozie Wadi el-Merabbaa z okresu drugiej wojny żydowskiej, a w tych jeden Szymona Bar Kochby, przywódcy powstania przeciw Rzymianom, do Jozuego Galgolah. Oba listy, tak samo jak i poprzednio wspomniane manuskrypty, są opatrzone dokładnymi i obszernymi komentarzami. Ponadto w tekście jest mapa pustyni Judejskiej oraz fotografie pustyni i tekstów. Bibliografia na jedenastu stronach pragnie podać całokształt pozycji naukowych na temat omawianych odkryć do 1953 r. włącznie.

Teza, którą autor starał się przeprowadzić, a mianowicie, że manuskrypty z Qumran dają nam obraz gminy Esseńczyków przynajmniej w swej początkowej fazie rozwojowej, ma swoich licznych zwolenników. Jednymi z pierwszych są znani badacze rękopisów z pustyni Judejskiej: O. de Vaux i profesor Sukiennik z Jerozolimy oraz profesor Dupont-

Sommer z Paryża. Równie jednak poważni autorowie sądzą inaczej. S. Schechter jeszcze w 1910 r. na podstawie *Dokumentu Damasceńskiego* pisał wprost o Sadokitach, jako o grupie zupełnie odmiennej od Esseńczyków i innych „sekt” żydowskich” dotąd znanych. Podobne zdanie wypowiedział J. B. Frey i Ch. Charles. M. J. Lagrange scharakteryzował ich ogólnikowo jako „reakcjonistów mesjańskich”.

U nas ks. profesor E. Dąbrowski jest zdania, że należy odróżnić Sadokitów od Esseńczyków. W obu swych pracach: *Studia biblijne*, Warszawa, 1951, 58—62 oraz *Glossy i odkrycia biblijne*, Warszawa, 1954, 13—20, wypowiada się, że manuskrypty z Chirbet Qumran należą do Sadokitów, zupełnie odmiennej sekty od Esseńczyków. Wprawdzie Esseńczycy jak i Sadokici, zdaniem wielu uczonych, zorganizowali się w czasie prześladowań za Antiocha Epifanesa z owej prakomórki religijnej zwanej „synagogą pobożnych” (I Mach. 2, 27. 50), ale później ich drogi rozeszły się. W Chirbet Qumran byli Sadokici, a Esseńczycy byli w Engaddi. Sadokici żyli własnym życiem, i tworzyli własną literaturę. Po zdobyciu Jerozolimy przez Tytusa o obu sektach brak wiadomości.

Teksty dotychczas niewydane i nowe odkrycia rzuca niewątpliwie wiele światła na próbę rozwiązania problemu manuskryptów, proponowaną przez G. Vermèsa. Niezależnie jednak od tego, co przyszłość przyniesie, książka jego jest wartościowym studium rękopisów z Qumran.

Ks. H. Strąkowski